

Sanja Cukut Krilić

»KO PA GOVORIMO O ROMIH, TO JE PA ČISTO DRUGAČNA KULTURA«

O nasilju v družinah Romov

Rezultati redkih raziskav o nasilju v družinah Romov kažejo, da obstajajo kulturne in sistemske ovire, ki vplivajo na prepoznavo in obravnavo nasilja v teh družinah. Prispevek na podlagi ekspertnih intervjujev s socialnimi delavkami, s predstavnicami nevladnih organizacij ter z zdravstvenimi delavkami in delavci predstavi njihove izkušnje in ovire na področju prepoznavne in obravnave nasilja v družinah Romov. Ugotovili smo, da v govoru o takem nasilju strokovni delavci poudarjajo tako domnevne kulturne posebnosti Romov kot tudi številne vidike njihove socialne izključenosti. Zato je nujno tako razvijati etnično občutljivost strokovnih delavcev kot se tudi ukvarjati s strukturnimi ovirami, ki vplivajo na prepoznavo in obravnavo nasilja v družinah Romov.

Ključne besede: kulturne razlike, socialna izključenost, etnična občutljivost, strokovni delavci.

Sanja Cukut Krilić je doktorica socioloških znanosti in znanstvena sodelavka na Družbenomedijskem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani. Njena raziskovalna zanimanja so migracije žensk, transnacionalne družine, skrbstveno delo in nasilje v družinah ranljivih skupin. Kontakt: sanja.cukut@zrc-sazu.si.

»WHEN WE TALK ABOUT THE ROMA, IT IS A COMPLETELY DIFFERENT CULTURE« – ON DOMESTIC VIOLENCE IN ROMA FAMILIES

Results of rare research on domestic violence among the Roma demonstrate that both cultural and structural barriers that influence the recognition and treatment of domestic violence in these families exist. Based on expert interviews with social workers, NGO representatives and health workers, the contribution presents their experiences and perceived obstacles in recognising and dealing with violence in families of the Roma. It was found that both supposed cultural specificities of the Roma as well as multiple aspects of their social inclusion are emphasised when talking about this topic. Consequently, it is imperative to develop further the ethnic sensitivity of experts as well as to address structural barriers that affect both recognition and treatment of domestic violence in Roma families.

Keywords: cultural differences, social exclusion, ethnic sensitivity, professionals.

Sanja Cukut Krilić, PhD in sociology, is a Research Fellow at the Sociomedical institute of the Research Centre at the Slovenian Academy of Sciences and Arts in Ljubljana. Her research interests include female migration, care work, transnational families and domestic violence among vulnerable groups. Contact: sanja.cukut@zrc-sazu.si.

Uvod

Tako na mednarodni kot tudi na nacionalni ravni obstaja soglasje o tem, da so prisilne poroke oblika nasilja v družini. Podlaga za tako opredelitev so številni pravni dokumenti, kot sta na primer *Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in svoboščin* (2010) ter *Konvencija o otrokovih pravicah* (2009). Kljub temu se je v Mariboru leta 1995 zgodilo, da je sodišče 23-letnega Roma, ki je bil poročen z deklico, staro 12 let, oprostilo spolnega nasilja nad osebo, mlajšo od 14 let, in spolnega napada na otroka z utemeljitvijo, da je bil obtoženec pripadnik romske kulture in se zato ni zavedal, da je tako ravnanje prepovedano (Narat *et al.* 2014). Petnajst let pozneje je bila reakcija nekaterih strokovnjakov s področja socialnega dela osupljivo podobna. Leta 2010 je bil medijsko odmeven primer prisilne poroke 13-letne Rominje, ki jo je oče prodal v družino 18-letnega Roma. Nekateri socialni delavci so o primeru javno izjavili, da gre za romsko kulturo, v kateri je normalno, da se dekleta poročajo mlajša. Čeprav je očitno šlo za spolno nasilje in trgovino z ljudmi, pristojne službe deklice niso ustrezno zavarovale (Urš 2011: 359).

Kljub prizadevanjem za zmanjševanje pojavnosti nasilja v družini in vedno večjem zavedanju pomena ničelne tolerance do nasilja v družini tako na globalni kot tudi na nacionalni ravni je iz obeh primerov razvidno, da sta prepoznava in obravnavo nasilja v družini odvisni tudi od prepričanj strokovnih delavcev o določeni kulturi oziroma etnični skupini. Da bi preverili mnenja, izkušnje in ovire za prepoznavo in obravnavo nasilja v družini med strokovnimi

delavci, smo v okviru projekta *Prepoznava in obravnava nasilja v družini v okviru zdravstvene dejavnosti*¹ med aprilom in junijem 2015 raziskovalke projektne skupine ZRC SAZU izvedle 30 ekspertnih intervjujev s strokovnimi delavci, ki delujejo na področju prepoznavne in obravnave nasilja v družini.² Ena izmed temeljnih vsebin pogovorov so bile tudi njihove izkušnje na področju prepoznavne in obravnave nasilja v družini med izbranimi skupinami prebivalstva, ki so zaradi prepleta ekonomskih, socialnih in kulturnih prikrajšanosti še posebej ranljive (Romi, podeželsko prebivalstvo, starejši, migranti in brezposelni).

V članku presojamo mnenja in izkušnje strokovnih delavcev na področju prepoznavne in obravnave nasilja v družinah Romov in ovire, ki jih zaznavajo na tem področju. Na podlagi ugotovitev raziskav, ki so obravnavale nasilje v družinah Romov, predpostavljamo, da na prepoznavo in obravnavo takega nasilja vplivajo tako razumevanja strokovnih delavcev, ki Romom pripisujejo »kulturno različnost« v primerjavi z t. i. večinskim prebivalstvom, kot tudi zaznave različnih dejavnikov socialne izključenosti Romov, ki žrtvam nasilja preprečujejo tako poiskati pomoč kot tudi izstopiti iz nasilnega odnosa.

Romi med socialno izključenostjo in »kulturno specifičnimi« razumevanji nasilja v družini

Verjetno ni naključje, da je nasilje v družinah Romov postalo predmet raziskovalnega zanimanja in zanimanja nevladnih in medvladnih organizacij, ki delujejo na tem področju, zlasti v zadnjih dveh desetletjih. To bi gotovo lahko pripisali tako vedno večjemu zavedanju medsebojnega vpliva različnih dejavnikov družbene stratifikacije, zlasti etničnosti in spola, kot tudi vedno večjemu javnemu zavedanju nasilja v družini med specifičnimi družbenimi skupinami (na primer starejši, migranti, etnične manjšine). Geografsko so take študije umeščene zlasti v države Srednje in Vzhodne Evrope, ki imajo dokaj številčno in prostorsko strnjeno romsko prebivalstvo (na primer Bolgarija, Romunija, Slovaška), kot tudi v Združeno Kraljestvo in na Irsko, kjer raziskovalci o Romih po navadi govorijo v kontekstu t. i. potujočih oziroma nomadskih skupnosti.

Čeprav je poročanja o nasilju v družini med vsemi prebivalstvenimi skupinami manj, kot je takšno nasilje v resnici razširjeno, Gabriela Wasileski in Susan L. Miller (2010: 1115) zaradi pomanjkanja zanesljivih statistik o žrtvah kaznivih dejanj³ in odsotnosti raziskav o nasilju v družinah Romov ugotavljata, da je pojavnost nasilja v družinah Romov nemogoče oceniti. Rezultati redkih raziskav o tem na evropski ravni namreč kažejo, da obstajajo kulturne in sistemske ovire, zaradi katerih žrtve nasilja v družinah Romov še težje spregovorijo o doživljanju nasilja oziroma zapustijo povzročitelja nasilja, kot pa to velja za druge skupine prebivalstva.

Najpogosteje omenjene ovire so: strah pred izključitvijo iz skupnosti, strah pred rasizmom, izolacijo, pomanjkanje ustrezne nastanitve, ekonomska odvisnost od povzročitelja, prepričanje, da je nasilju nemogoče ubežati, ker bo partner izvedel, kje so žrtev in otroci, percepcija, da strokovne službe Romom ne pomagajo ustrezno, oziroma pomanjkanje informacij o možnih oblikah pomoči, nepismenost in neizobraženost, pričakovanje, da je zakonska zveza dosmrtna skupnost, in prepričanje, da so številni moški pač nasilni in da ženska pač mora sprejeti nasilno vedenje (Romani women from Central and Eastern Europe 2002, Cemlyn *et al.* 2009).

¹ Projekt je sofinanciral program Norveškega finančnega mehanizma 2009–2014. Koordinator programa je bila Služba Vlade RS za razvoj in evropsko kohezijsko politiko.

² Pogovarjale smo se s socialnimi delavkami, strokovnimi delavkami v nevladnih organizacijah in zdravstvenimi delavci (zdravnice in zdravniki ter patronažne sestre). Intervjuje so poleg avtorice izvajale še Duška Knežević Hočevar, Jana Šimenc in Mojca Vah Jevšnik.

³ Statistik o nasilju v družini, kaznivih dejanjih in z njimi povezanih ukrepih v Sloveniji zaradi varstva osebnih podatkov ne vodijo glede na etnično pripadnost.

Cemlyn in sodelavci (2009) na primeru potujočih skupnosti (*travellers*) in skupnosti Romov v Združenem kraljestvu govorijo celo o »dvojni nevarnosti« v primerih, ko družina žrtve nasilja ne podpira njenega odhoda iz nasilnega odnosa:

Močne kulturne vezi in komunikacije v skupnostih Romov namreč pomenijo, da ženska, ki zapusti svojega moža, praktično zapusti celotno skupnost. To pomeni, da izgubi stik s svojo kulturo in načinom življenja in se spoprijema s predsodki večinskega prebivalstva.

Tudi po mnenju avtoric poročila o položaju Rominj iz Srednje in Vzhodne Evrope (Romani women from Central and Eastern Europe 2002) so patriarhalne skupnostne strukture, zgodnje poročanje (ki po navadi pomeni tudi opustitev šolanja in poveča stopnjo nepismenosti med Rominjami) in osrednja vloga Rominj pri vzgoji otrok in reproduciranju tradicionalnih kulturnih norm tiste ključne značilnosti, ki opredeljujejo njihovo življenje na tem geografskem območju. Opozarjajo tudi na splošno socialno izključenost Romov.

Gotovo pri prepoznavi in obravnavi nasilja v družinah Romov ni ovira le pomanjkljivo poročanje o njem, zdi se, da izjemno malo vemo tudi o značilnostih takega nasilja. Na primeru Romov iz Srednje in Vzhodne Evrope nekateri raziskovalci govorijo celo o t. i. »kulturi molka« (Romani women from Central and Eastern Europe 2002, Empowering women or perpetuating victimhood 2006). Teme nasilja v družini, posilstva, incesta in na splošno vse s spolnostjo povezane teme naj bi bile namreč med Romi obravnavane večinoma kot tabu teme (Romani women from Central and Eastern Europe 2002).⁴ Fokusna skupina z Rominjami na Madžarskem (Empowering women or perpetuating victimhood 2006: 62) je v tem pogledu pokazala, da je tematika nasilja v družini za Rominje praviloma povezana z izjemnim občutkom sramu in da dejanj, ki bi jih v t. i. večinski družbi opredelili kot nasilje v družini, Rominje pogosto ne dojemajo kot nasilje. Prav tako pogosto strokovni delavci zaradi obstoja t. i. romskih zakonov, ki naj bi veljali znotraj njihove skupnosti, ne želijo posegati v življenje Romov (Romani women from Central and Eastern Europe 2002).

Kljub poudarjanju domnevnih »kulturnih posebnosti« Romov večina raziskovalcev in deležnikov na področju raziskovanja nasilja v družinah Romov izhaja tudi iz načela interseksionalnosti, po katerem večkratne diskriminacije (na primer na podlagi etnične pripadnosti, spola, ekonomskega statusa, statusa migranta ali migrantke, verskega prepričanja) povzročijo, da so ženske iz skupnosti Romov še ranljivejše za doživljanje nasilja na podlagi spola (Romani women from Central and Eastern Europe 2002, Empowering women or perpetuating victimhood 2006, Cemlyn *et al.* 2009, Pavee Point Submission 2013). Na tej podlagi se večinoma zavzemajo zlasti za obravnavanje strukturnih neenakosti, ki povzročajo socialno izključenost Romov (Romani women from Central and Eastern Europe 2002, Pavee Point Submission 2013).

O nasilju v družinah Romov v Sloveniji

Nasilje v družinah Romov v slovenskem prostoru še ni bilo deležno podrobnejše raziskovalne obravnave. Na podlagi pregleda parcialnih raziskav na tem področju vendarle ugotavljamo, da je tema predmet zanimanja raziskovalcev zlasti v zadnjem desetletju. Pri teh raziskavah gre za preučevanje bodisi nasilja v družini v širšem pomenu bodisi za študije primerov, pri katerih so raziskovalci Rome obravnavali kot socialno izključeno ali ranljivo družbeno skupino in se v tem kontekstu navezali tudi na nasilje v družini.

Majda Hrzenjak (2010, gl. tudi Hrzenjak *et al.* 2008) je v raziskavi o položaju Romov v Mestni občini Ljubljana, ki jo je leta 2008 izvedel Mirovni inštitut v sodelovanju s Fakulteto za socialno delo, omenila, da je lahko nizka stopnja ločitev znotraj skupnosti Romov posebej problematična za ženske, kadar gre za primere nasilja v družini. Raziskava je opozorila tudi

⁴ Povedano s primerom: med Romi naj bi bilo razširjeno prepričanje, da je ženska, ki je bila posiljena, nečista in se ji zato tako družina kot širša skupnost pogosto odrečeta, zato še težje kot druge žrtve spolnega nasilja poišče pomoč.

na neurejen državljanski status nekaterih Romov kot eno izmed ovir za vključenost v sistem zdravstvenega varstva.

Kar nekaj raziskovalcev je, čeprav v okviru širše zastavljenih raziskovalnih vprašanj, obravnavalo tudi prakse strokovnih delavcev na področju nasilja v družinah Romov. Špela Urh se v svojem raziskovalnem delu že več kot desetletje ukvarja z razvijanjem etnično občutljivega socialnega dela z Romi. V tem okviru je omenjala tudi nasilje v družini (Urh 2011). V svojem etnografskem zapisu opisuje dogodek, ko so se socialne službe na nasilje nad Rominjo odzvale s komentarjem, češ da je nasilje del njihovega vsakdanjika oziroma kulture, ki jo je treba spoštovati. Navaja tudi izkušnjo Rominje, ki je poslala prošnjo za sprejem v materinski dom, a dobila odgovor, da Rominj vanje ne sprejemajo, saj so po njihovih izkušnjah zelo težavne. Na tej podlagi Urh (*ibid.*) sklene, da strokovni delavci nasilja znotraj skupnosti Romov pogosto ne pojmujejo kot kaznivega dejanja in da je pripadnost skupnosti Romov v okviru institucionalne obravnave pogosto pomembnejša kot dejstvo, da so žrtve nasilja v družini. Prav tako je med socialnimi delavkami in delavci zaznala strah pred poseganjem v družine in naselja Romov, ker naj bi imeli svoja pravila.

Tudi Roman Kuhar (2009) je v monografiji *Na križiščih diskriminacije: večplastna in intersekcijska diskriminacija*, ki je nastala v okviru projekta *PROTECT – K enakosti: intersekcijski pristop k boju proti diskriminaciji* (koordiniral ga je Mirovni inštitut), opozoril na prepletanje kategorij spola in etničnosti na primeru Rominje, ki je doživljala nasilje v družini. Strokovna delavka, ki dela v zavetišču za ženske, žrtve nasilja, je v eni izmed fokusnih skupin omenila primer Rominje, ki je bila deležna diskriminacije preostalih žrtev nasilja zaradi svoje domnevne kulturne drugačnosti, na primer načina oblačenja in obnašanja.

Leta 2014 se je tematike nasilja v družinah Romov podrobneje lotil Inštitut za socialno varstvo s študijo *Prisilne poroke romskih deklc* (Narat *et al.* 2014). Raziskovalci so ugotovili, da motivi za take oblike zgodnjega poročanja izhajajo zlasti iz patriarhalne družbene ureditve na eni in socialno-ekonomskih neenakosti (motiv zaslužka in okoriščanja) na drugi strani. Posledice prisilnih porok se kažejo zlasti v prekinitvi šolanja, neizobraženosti, zgodnji zanositvi in izključenosti s trga dela.

Raziskovalce na Mirovnem inštitutu so v okviru mednarodnega projekta *Kulturna srečevanja v ukrepih proti nasilju* (projekt junija 2016 še vedno poteka) med drugim zanimale prakse strokovnih delavcev, ki delujejo na področju prepoznave in obravnave nasilja v družini. Za ta namen so organizirali srečanja, v okviru katerih so strokovni delavci razpravljali o tej temi. Splošno zaznano prepričanje med strokovnimi delavci različnih disciplinarnih in institucionalnih ozadij je bilo, da Romi nasilje v družini večinoma dojemajo kot sprejemljivo in da je del njihove kulture in tradicije, bolj kot to velja za t. i. večinsko prebivalstvo. Nekateri sodelujoči so omenili tudi dileme, ki izhajajo iz prepričanja, da je nasilje v družini »del romske kulture«, to pomeni, da ga strokovni delavci ne jemljejo resno, ali pa načini pomoči niso prilagojeni domnevnim posebnostim Romov.⁵

V razpravi so strokovni delavci poudarili, da so družine Romov razširjene in da povzročitelj nasilja pogosto ni le soproj, temveč tudi njegova celotna družina oziroma celotno naselje, to pomeni, da so intervencije pogosto težavne. Pogosto zastopano mnenje med njimi je zato bilo, da je žrtev nasilja v družinah Romov večinoma odvisna od moževe razširjene družine, ki v primerih, da se žrtev odloči zapustiti povzročitelja, najpogosteje obdrži otroke. Povedali so, da Romi pogosto izsledijo žrtve v varnih hišah ali kriznih centrih zaradi razširjene socialne mreže in medsebojne povezanosti znotraj skupnosti. Poudarili so, da jih na medicinske preglede, podobno kot pripadnice nekaterih migrantskih skupnosti, velikokrat spremljajo soprogi ali nekdo iz soprobove družine. Kljub temu so se strinjali, da je nasilje v družini ne glede na takšne kulturne razlike

⁵ V tem pogledu je povedna izkušnja ene od sodelujočih socialnih delavk, ki je povedala, da se ženske ne odzivajo na vabila centrov za socialno delo, ker pogosto ne prejmejo njihove pošte, ob pogovorih na domu je velikokrat navzoč mož, ki pojasnjuje, kaj se ji je zgodilo, možki odgovarjajo na telefonske klice ipd.

nesprejemljivo, ne glede na okoliščine, v katerih se dogaja. Eno od ključnih sporočil razprav s strokovnimi delavci je bilo, da za take dileme ne obstajajo sistemske oziroma institucionalne rešitve, temveč se težave rešujejo na individualni ravni (Jalušič, Zdravković 2015). Omenjeno je gotovo povezano z dejstvom, da v Sloveniji ni celovitega pristopa oz. mehanizma, ki bi urejal položaj Romov, še najbolj izrazito se po oceni Špele Urh (2011: 362) takemu pristopu približa *Nacionalni program ukrepov za Rome Vlade Republike Slovenije za obdobje od 2010 do 2015* (2010), ker po posameznih področjih opredeli ukrepe za večjo vključenost Romov.

Pregled sicer parcialnih raziskav o nasilju v družinah Romov v Sloveniji je pokazal, da so temeljne težave pri prepoznavi in obravnavi nasilja v družinah Romov: neurejenost njihovih pravnih statusov, njihova socialna izključenost in obravnava nekaterih oblik nasilja v družinah Romov kot normalnih in sprejemljivih, zlasti se nanaša namreč le na zadnje trditve in ne na prejšnji dve (o neurejenih statusih, itn.) domneve nekaterih strokovnih delavcev, da je nasilje v družini »del romske kulture«. V nadaljevanju besedila zato presojamo mnenja, izkušnje in ovire, ki so jih socialne delavke, strokovne delavke v nevladnih organizacijah in zdravstveni delavci in delavke prepoznali kot najpomembnejše v omenjeni raziskavi.

Strokovni delavci o nasilju v družinah Romov

Špela Urh (2011: 360) piše, da je leta 2009 stopila v stik z eno od nevladnih organizacij v Ljubljani, ki deluje na področju nasilja nad ženskami, in dobila odgovor, da se v petnajstih letih od obstoja društva niso srečali z Rominjo. Naši sogovornice in sogovorniki so v splošnem poročali o dokaj rednih stikih z Romi. To velja tako za zdravstvene delavce, socialne delavke kot tudi predstavnice nevladnih organizacij. Izjema so tisti, ki delujejo na geografskih področjih, kjer Romov skorajda ni, oziroma zdravstveni delavci na področju Ljubljane, ki že zaradi delovanja v okviru posameznih medicinskih specializacij Rome v svoji delovni praksi srečujejo redkeje.

Splošna percepcija strokovnih delavcev na področju prepoznave in obravnave nasilja v družini pri Romih je, da je toleranca do nasilja v skupnostih Romov večja, kot pa to velja za t. i. večinsko prebivalstvo. Nekatere socialne delavke in tudi nekateri sogovorniki izmed zdravstvenih delavcev oziroma iz nevladnih organizacij so takšno prepričanje prepoznali kot enega izmed temeljnih dejavnikov, ki žrtvam nasilja v družinah Romov preprečujejo poiskati pomoč in zapustiti nasilen odnos. Povedano s primerom:

Pri njih je še toliko težje oditi od doma, ker že njihova kultura govori, da je normalno, da se nad njimi dogaja nasilje, in tudi veliko več je pritiskov, njihov odhod je še toliko bolj nevaren. Še veliko bolj nevaren kot za druge ženske, čeprav je za vse nevaren. (Strokovna delavka iz nevladne organizacije.)

Ena od socialnih delavk je poročala o težavah pri organizaciji dejavnosti za ozaveščanje o nasilju v družini med Romi in o sprejemljivosti porok mladoletnih deklc znotraj skupnosti Romov:

Tako da tudi iščemo načine, ampak tukaj smo veliko bolj bos, ker dejansko je le razlika v kulturi, kako se jim približati, kako jim razložiti, zakaj ene stvari niso čisto v redu. Ker tukaj so tudi mamice, so punce, stare trinajst, štirinajst let, petnajst, ko je to res problem.

S tem v zvezi sogovornice in sogovorniki iz vseh institucionalnih okolij opažajo tudi praviloma bolj tradicionalno razdelitev vlog v družinah Romov, saj ima ženska po navadi podrejeno vlogo.⁶ Indikativna je izkušnja socialne delavke v zdravstvu:

Najbolj je to bilo prisotno v romski populaciji, kjer so ženske še vedno v podrejeni situaciji, v podrejeni vlogi. Jaz vseeno mislim, čeprav pravijo, da je romska mati glava družine, ampak vseeno, kar se tiče nasilja, moški še vedno prednjačijo. [...] Ker ženske se pa tam težko

⁶ Izjema v tem pogledu je mnenje zdravnice družinske medicine: »Pravzaprav pri Romih srečujemo to, da je pogosto tam kakšen matriarhat. Vsaj iz moje prakse je tako, da nisem imela nobenega primera nasilja.«

odprejo in po navadi tudi ne pridejo same, pride mož zraven ali pa kdo drug in je skoraj nemogoče se pogovarjati odkrito, skoraj nemogoče. Imamo tudi socialno službo, pravnik je tam, socialni delavci, ki se s tem tudi ukvarjajo, ampak težko je vzpostaviti dialog, če je zraven nekdo, ki je tudi odgovoren za nasilje. In je zelo težko ukrepati.

S tem v zvezi so sogovornice in sogovorniki poudarjali, da imata družina in skupnost med Romi izjemno velik pomen, zato je izstop iz nasilnega odnosa za žrtve nasilja v družini dodatno otežen. V tem primeru so domnevno »močne družinske vezi« lahko dejavnik, ki zavira tako prepoznavo kot tudi obravnavo nasilja. Na primeru izrekanja ukrepa prepovedi približevanja so nekatere socialne delavke opozorile, da je tak ukrep v močno povezani skupnosti lahko povsem nesmiseln. Takšno vpetost Romov in Rominj v skupnost so sogovornice in sogovorniki praviloma povezovali z njihovo domnevno kulturno različnostjo. Ponazorjeno z mnenji treh socialnih delavk:

Pri njih je pa še večja težava v tem kulturnem razmišljanju pa hkrati tudi načinu življenja. Ker oni so vsi v enem naselju. Tam izreči prepoved približevanja povzročitelju nasilja pa njo pustiti tam, to je brez zveze. S tem še bolj ogrožamo njo. Sama se bo vrnila v romsko naselje in če hoče ostati živa, mora nekaj narediti. Ker to je edina njena mreža, ki jo ima. [...] Njena mreža je tukaj, to naselje, tam ima starše, so zelo družinsko povezani, te družinske vezi so zelo močne in to je težava.

Sedaj ko pa govorimo o Romih, to je pa čisto drugačna kultura. Druga kultura, zelo drugačna prepričanja, pomembna pri Romih je skupnost, je nad vsem, vsaj jaz jih tako doživljam. [...] Jaz jih tako vidim, da je skupnost zelo pomembna, sedaj pa ali si z njimi ali pa nisi z njimi. Ne moreš malo iti tja na obisk, to je drugače, in ko izstopiš iz svoje družine, od svojega moža, si izstopil iz skupnosti.

Mislím, poznam eno deklico, ki je to naredila [izstopila iz skupnosti Romov – op. avtorice] in je plačala tako visoko ceno, to je bila deklica, stara kakih trinajst let. Bila je žrtev spolnega nasilja in je prišla povedat, jaz to ne morem. [...] Potem je bila res odločena, da to ne želi več in potem smo ji seveda pomagali in je odšla. Ampak to je pomenilo en zavod pa rejniška družina. Ona v bistvu ni imela več vstopa k svojim ljudem, ona je videla svoje, imela je privide svoje matere, ki je ni sprejemala. Mama se je postavila na stran svojega partnerja, ne na stran svojega otroka, in se je končalo z izjemno, ampak res izjemno pogostimi hospitalizacijami, izjemnim samopoškodovanim vedenjem.

Sogovornice in sogovorniki iz zdravstva, centrov za socialno delo kot tudi iz nevladnih organizacij so se tudi spraševali, ali lahko določene oblike vedenja obravnavamo kot sprejemljive, ker so domnevno del kulturnega okolja, ki mu pripadajo posameznice in posamezniki. Posebej so poudarili vprašanje porok mladoletnih deklic in vprašanje spolnih odnosov z osebami, mlajšimi od 15 let. Med zdravstveno obravnavo teh oseb je namreč zlasti po mnenju nekaterih zdravstvenih delavcev pogosto nemogoče ugotoviti, ali gre za prostovoljne spolne odnose ali za dejanja spolnega nasilja nad mladoletno osebo.

Večina sogovornic in sogovornikov je menila, da je nesprijemljivo, da nasilje v družini opravičujemo z argumentom, da gre za del romske kulture oziroma za kulturne posebnosti določene skupine prebivalstva. Pri tem so bile najodločnejše socialne delavke in strokovne delavke iz nevladnih organizacij. Opozorili so tudi, da na tem področju obstajajo številne moralne dileme, za katere strokovni delavci niso pristojni, saj bi morala država opredeliti sprejemljive in nesprijemljive oblike vedenja in ravnanja. Pri tem so posebej poudarili nevarnost, da kulturne razlike postanejo opravičilo za določena dejanja in ravnanja. Indikativni sta izjavi socialnih delavk na centru za socialno delo:

Se mi zdi nevarno, da bi človek zapadel v ta občutek, da je pri njih to kar malo kultura. To je tako nevarno. Hitro zapadeš, zaradi tega ker, ja, seveda, da je drugačna kultura. Je. Ampak kako iti v ta odnos pomoči, da boš na nek način vseeno kulturo spoštoval, in jo razumel, pa da seveda kljub vsemu ves čas daš to sporočilo, da neke stvari so pa nedopustne

in nesprejemljive.

Pa hkrati to, ko ste me vprašali, ali je treba upoštevati njihove kulturne ... Tukaj je vedno ena taka moralna dilema in jaz si tako predstavljam, center za socialno delo, ja, mi bi morali upoštevati kulturne norme, ampak če želimo doseči, da v njihovi skupnosti veljajo državne norme, jih država [njihovih norm – op. avtorice] ne bi smela upoštevati. Ne bi smela upoštevati, da trinajstletnica gre živeti v drugo družino z namenom poroke k sedemnajstletniku in da to opravičuje s kulturno posebnostjo.

Zlasti sogovornice iz nevladnih organizacij so opozorile, da se prav zaradi percepcije strokovnih delavcev, da bodo Romi težave reševali na svoje načine in znotraj skupnosti, pristojne institucije pogosto ne želijo vpletati v primere nasilja v družini znotraj njihove skupnosti:

Smatra se, da je nasilje v romski družini običajno, da potem to ni več naša stvar. To, kar je med Romi, je njihova stvar, boljše, da se nihče ne vpleta. To je ena stvar, druga stvar je pa to, meni je strokovni delavec rekel, da oni so telepatsko povezani, ne glede na to, kako bomo mi reševali, ko bosta recimo mož pa žena zapustila center za socialno delo, se bosta tako ali tako med sabo povezala. Tako da oni bodo na neke svoje, nam neznane, recimo, načine reševali svoj problem, tako je tako ali tako vseeno, kaj mi delamo. (Strokovna delavka v nevladni organizaciji.)

Kljub domnevnim kulturnim specifikam Romov so zlasti socialne delavke in strokovne delavke v nevladnih organizacijah opozorile na težave s komunikacijo in pomen vzpostavitve zaupnega odnosa z žrtvijo nasilja v družini iz skupnosti Romov. Pri tem so omenjale tudi težave z jezikom oziroma nerazumevanjem in nezadostnim poznavanjem zakonskih določil in predpisov:

Ja, stereotipi so tako, nihče ne razume, da nekdo izraža v svojem jeziku stisko, ne razumejo, da je na nek način to za njih običajna stvar, tako kot za vsakega, v svojem maternem jeziku izraža stisko, tako da zelo velikokrat so nerazumljeni, zelo pod pritiskom [na centru za socialno delo – op. avtorice], ker morajo nekaj na zapisnik povedati, na koncu ta zapisnik podpišejo, niti ne vedo, kaj notri piše, je en velik kaos. (Strokovna delavka v nevladni organizaciji.)

Sogovornice iz nevladnih organizacij in centrov za socialno delo so omenile, da je treba oblike pomoči prilagoditi kulturi in tradiciji Romov. Socialna delavka na centru za socialno delo na primeru izvedbe postopka umika otroka iz primarne družine opisuje, da je morala svoje strokovno delo prilagoditi zaznamim specifikam skupnosti Romov:

Veste, ko sem jemala otroke, sem prišla v naselje, sem povedala, kaj bom naredila. In so prišli sosede in sem povedala vsem sosedom in vse njihove predloge zelo resno vzela in jim razložila, zakaj ja in zakaj ne. In potem je prišel še poglavar oziroma svetnik mimo, sem imela že zadosti, ampak sem se pomenila še z njim, zakaj bom to naredila. In potem ko sem prišla po otroke, nisem imela težav. Če bi pa jaz kar uletela v naselje, pa bi imela težave, sigurno mi ne bi pustili. Mislim, ta del, ko delaš z Romi, moraš vedno imeti v glavi, da gre za skupnost in tam ni tako kot pri nas. Veste, pridete v blok pa vstopite v stanovanje, ne, ne, tam je vse na hodniku, pridejo vsi ven in se moraš zmeniti z vsemi in ko dobiš nekako soglasje od skupnosti, lahko delaš in ne boš imel težav.

Nekateri sogovornice in sogovorniki so omenili občutke nemoči in celo strahu, ko se srečujejo s primeri nasilja v družinah Romov. Pri tem so se navezovali zlasti na njihovo širšo socialno izključenost, na primer brezposelnost, neurejeno zdravstveno zavarovanje in neurejeno bivališče (pravni status) v Sloveniji, ki dodatno otežujejo obravnavo nasilja v družinah Romov. Sogovornice in sogovornice vseh profilov so opozorili tudi na večkratno diskriminacijo žrtev nasilja, saj so lahko diskriminirane tako zaradi pripadnosti romski skupnosti in torej neustrezne obravnave v okviru strokovnih služb kot tudi zaradi svoje ekonomske odvisnosti od povzročitelja nasilja, nerazvitih socialnih mrež, neizobraženosti oziroma nepismenosti. Posebej težavni za strokovno obravnavo so primeri žensk, ki so se preselile v Slovenijo (zlasti z namenom poroke) in tu nimajo urejenega statusa za prebivanje:

Res pa je, da težave, osebne mreže žensk, ki so se preselile iz Bosne, so pa hude. Pri nas je poiskala pomoč ženska, ki je prišla v varno hišo, imata dva otroke, mož ji teh otrok ni dal,

ona ga je zapustila, si na sodišču zelo prizadeva, da bi otroci živeli pri njej, ampak ona s tem, ko je prišla v Slovenijo, vprašanje, če ni bila prisilno sem poročena, tukaj nima nikogar. In ne more, ne more k svojcem. Vsa mreža, ki si jo je naredila v času njunega zakona, so bili njegovi svojci. (Strokovna delavka v nevladni organizaciji.)⁷

Ena od socialnih delavk je poudarila tudi nizek socialni status žrtev nasilja, katerih možje so alkoholiki. Kot posebna težava je bilo omenjeno, da številne žrtve nasilja težko dosežejo stike s svojimi otroki, saj pogosto iz nasilnega odnosa odidejo brez njih. Vendarle pa nekatere sogovornice in sogovorniki v zadnjem času opažajo, da Rominje pogosteje prijavljajo nasilje v družini in tudi da se Rominje odločijo zapustiti povzročitelja nasilja v družini. Socialne delavke navajajo tudi primere, ko se žrtev nasilja zaradi prej omenjenih dejavnikov, ki jo ovirajo pri iskanju in sprejetju pomoči, odloči preklicati priznanje oziroma želi ustaviti nadaljnje postopke.

Posebej poudarjena v pogovorih je bila tudi tematika spolnega nasilja. Gre zlasti za primere spolnega nasilja nad mladoletnimi osebami, mlajšimi od 15 let. Ena od zdravstvenih delavk je omenila primer mladoletne Rominje, ki je zanosila pri štirinajstih letih. Zanj so pozneje ugotovili, da je bila žrtev spolnega nasilja. Nekateri so opozorili tudi, da večina romskih žensk ne uporablja kontracepcije, saj naj bi bilo to v romski skupnosti nezaželeno ali celo nedovoljeno:

Romske ženske v Sloveniji, pri njih se ne sledi pravici o svobodnem odločanju o rojstvu otrok, kar pomeni, da recimo nekatere ženske ne smejo uporabljati kontracepcije, imeli smo primer ženske, ki je hotela iti na prekinitev nosečnosti, pa ji je mož, je že vso papirologijo uredila, je mož strgal dokumente, kar pomeni, da ji je preprečil prekinitev nosečnosti, za tega otroka pa skrbi ona, in marsikatera mlada Rominja ne zmore tako velikega števila otrok. (Strokovna delavka v nevladni organizaciji.)

Sogovornice in sogovorniki so povedali, da nameščanje Rominj v varne hiše v večini primerov poteka po postopkih, ki veljajo za druge uporabnice. Kljub temu sta dve socialni delavki omenili težave s prilagajanjem romskih žensk na pravila in življenje v varni hiši. V pogovorih se je kot težava pokazala tudi tajnost lokacije, saj Romi pogosto najdejo njihove lokacije. Prav tako nas je kar nekaj sogovornic opozorilo, da naj bi se informacije o lokacijah varnih hiš znotraj romske skupnosti prodajale. Indikativna je izjava strokovne delavke v varni hiši:

Ker kakor dobiš romsko družino v hišo, to pomeni težave. [...] Ja, to je pa zelo visoka toleranca pa zelo hude oblike nasilja, fizično tudi kakšno orožje. Bolj so ti Romi tudi povezani, v bistvu zelo hitro izsledijo žensko. Zelo težko je ohranjati to tajnost lokacije. Ker zelo hitro jih najdejo. Potem tudi recimo druga drugo včasih izdajajo, tudi smo imeli primer, ko sta bili dve Rominji in je v bistvu druga proti plačilu izdala, kje se nahaja.

Strokovni delavci so opozorili tudi na prakso neprimerne in dolgotrajnega predpisovanja antidepresivov žrtvam nasilja v družini. Zlasti to delajo osebni zdravniki. A to ni specifično le za romsko prebivalstvo, saj so sogovornice poudarile, da je taka praksa dokaj razširjena tudi med t. i. večinskim prebivalstvom.⁸

Sklepi

Na podlagi ugotovitev terenskega dela raziskave bi lahko sklenili, da so sogovornice in sogovorniki prepoznali dva ključna sklopa dejavnikov, ki vplivajo na slabšo oziroma manj ustrezno prepoznavo in obravnavo nasilja v družinah Romov. Prvi sklop se nanaša na njihovo domnevno kulturno različnost, ki naj bi se kazala na primer v močni vpetosti v skupnost, pogostejši

⁷ Več o posebnostih prepoznavanja nasilja v družini med migrantkami in migranti v prispevku Mojce Vah Jevšnik v tej številki revije *Socialno delo*.

⁸ Darja Završček (2010) opozarja na veliko uporabo psihofarmakov med Rominjami, čeprav so zaradi nezaupanja v strokovne oblike pomoči oziroma prepričanja o kulturni in etnični nedostopnosti psihosocialnih služb na tem področju praviloma manj pogoste uporabnice teh sredstev.

praksi zgodnjega poročanja, omejevanju uporabe kontracepcije in splava ter večji toleranci do vseh vrst nasilja, kot pa to velja za t. i. večinsko prebivalstvo. Druga skupina dejavnikov pa zadeva splošno socialno izključenost Romov, katere pokazatelji so na primer nižje stopnje izobraženosti, višje stopnje brezposelnosti in nepismenosti ter pogosto neurejeni pravni statusi. Čeprav so poudarili pomembnost upoštevanja in prepletenost različnih dejavnikov, ki vplivajo na prepoznavo in obravnavo nasilja v družinah Romov, so v manjši meri poudarili tudi razlike znotraj same skupnosti Romov v Sloveniji. Omenjeno je v določeni meri prav gotovo tudi posledica tega, da so izkušnje sogovornic in sogovornic z Romi praviloma omejene na lokalno okolje, v katerem strokovno delujejo.

Sogovornice in sogovorniki so se zavedali tudi pogosto neustreznega odziva strokovnih služb na nasilje v družinah Romov in poudarjali pomen Romom prilagojene strokovne obravnave in komunikacije. Špela Urh (2011) piše o dveh vrstah nemoči strokovnih delavcev: po eni strani gre za nepoznavanje antirasističnega socialnega dela, za kulturni relativizem, patologizacijo in etnizacijo, po drugi strani pa za nemoč v obliki strahu pred interveniranjem v romskih naseljih. Na podlagi omenjenih primerov je sklenila (*ibid.*: 359), da »romska ženska nima učinkovite občutljive institucionalne strokovne podpore pri spoprijemanju z nasiljem in pri preprečevanju nasilja«. Gre torej za pogosto opazno etnično in kulturno neobčutljivost služb, ki se ukvarjajo s prepoznavo in obravnavo nasilja v družini.

Darja Zaviršek (2010: 91) takšna prepričanja označi kot etnizacijo in patologizacijo romskih skupnosti; kažete se na primer v praksi strokovnih delavcev in delavk, »da se nasilje nad otroki in ženskami etnizira, češ da je ‚nasilje med Romi nekaj normalnega‘.«⁹ V pogovorih smo sicer zaznali prevladujoče prepričanje strokovnih delavk in delavcev, da je strpnost do nasilja med Romi večja kot med t. i. večinskim prebivalstvom, vendar so praviloma poudarili, da nasilje v družinah Romov strokovno obravnavajo enako kot pri drugih skupinah prebivalstva. Kljub temu je iz njihovih odgovorov zaznati mnenje o etnični neobčutljivosti nekaterih strokovnih služb na področju prepoznave in obravnave takšnega nasilja. To vidimo zlasti iz opisov situacij, ko se strokovne službe zaradi domnevne »kulturne posebnosti« Romov na določene primere nasilja v družini ne odzivajo ustrezno ali ukrepajo pozneje, kot bi se to zgodilo, če bi šlo za t. i. večinsko prebivalstvo.

Zlasti strokovne delavke na centrih za socialno delo in v nevladnih organizacijah so se zelo zavzele za to, da se nasilje v družinah Romov na strokovni, zlasti pa na sistemski ravni obravnava enakovredno kot nasilje v drugih skupinah prebivalstva. Ena od takšnih po njihovem mnenju nesprejemljivih praks, ki je v strokovnem delu lahko neustrezno obravnavana kot zgolj »del romske kulture«, so na primer prisilne poroke.

Ta članek je zgolj skromen poskus prikaza ovir na področju prepoznave in obravnave nasilja v družinah Romov, kot jih zaznavajo strokovni delavci. Čeprav je nasilje v družini med etničnimi manjšinami in v migrantskih skupnostih v zadnjih dveh desetletjih predmet številnih raziskovalnih kot tudi bolj aplikativno usmerjenih projektov in študij, je število študij o nasilju v družinah Romov neprimerljivo manjše. To je prav gotovo spodbuda za raziskovanje na tem področju. Pri tem se kot pomembno ne kaže le medsebojno součinkovanje etničnosti in spola, temveč se zdi, da bi veljalo upoštevati tudi druge dejavnike socialne stratifikacije. Te bi lahko ustrezneje prikazali prav z bolj poglobljenimi raziskavami na manjših, vendar premišljeno izbranih vzorcih sogovornikov in sogovornic, ne le strokovnih delavcev, temveč tudi tistih, ki se opredeljujejo kot pripadnice in pripadniki skupnosti Romov, in z vključitvijo različnih geografskih lokacij.

Sogovornice in sogovorniki v predstavljeni raziskavi so podali več iztočnic za bolj pogloblje-

⁹ Alenka Janko Spreizer poudarja, da je kategorizacija Romov in pojasnjevanje razlogov za današnji položaj Romov, ki jih raziskovalci potem vpišejo v etnično razliko oziroma v izrazito drugačno kulturo Romov, sestavni del tudi znanstvene vednosti o Romih (več v: Janko Spreizer 2010). Šumi in Janko Spreizer (2011) na primeru preselitve družine Strojani pokažeta, da so nekateri posamezniki in posameznice, čeprav se na načelni ravni niso strinjali z diskriminacijo, v javnih razpravah uporabljali prav argument domnevne kulturne različnosti Romov kot razlog za skorajda »nujnost« njihove drugačne obravnave.

no raziskovanje – na primer upoštevanje pravnih statusov, izobrazbenih ravni, ekonomskega položaja in širše strukturne izključenosti, ki jo doživljajo Romi. Prav izoliranost zlasti Rominj v mikroskupnost in torej pomanjkanje širših socialnih mrež sta se v pogovorih pokazala kot dva od temeljnih vidikov njihove socialne in ekonomske izključenosti. Zato je treba več pozornosti nameniti tudi majhni socialni moči Romov, zlasti pa Rominj, to pa je povezano tudi z njihovim pomanjkanjem zaupanja v sisteme različnih strokovnih obravnjav in s težavami pri komunikaciji s strokovnim osebjem, prav zaradi etnične neobčutljivosti teh služb.

Ne nazadnje se zdi, da bi bilo potrebno tudi širše ozaveščanje skupnosti Romov o nasilju in njegovih pojavnih oblikah, da bi se oblike nasprotovanja nekaterim praksam (recimo prisilnim porokam) razvile tudi znotraj skupnosti same. Podrobneje bi veljalo raziskati tudi vlogo verske pripadnosti, starosti, razlike med Romi, ki bivajo v mestnih ali podeželskih okoljih, razlike med posameznimi regijami Slovenije in ne nazadnje tudi percepcije in izkušnje nasilja v družini tudi med drugimi skupinami prebivalstva. Tako bi morda lahko vsaj delno presegle temeljno težavo študij, ki Rome praviloma prikazujejo, kot piše Annabel Tremlett (2009: 162), kot vedno ločeno in drugačno skupino, bodisi zaradi njihovih domnevno specifičnih kulturnih praks bodisi zaradi njihovega nizkega socialno-ekonomskega statusa.

Viri

- Cemlyn, S., Greenfields, M., Burnett, S., Matthews, Z., Whitwell, C. (2009), *Inequalities experienced by Gypsy and Traveller Communities: a review*. Equality and Human Rights Commission. Dostopno na: http://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/documents/research/12inequalities_experienced_by_gypsy_and_traveller_communities_a_review.pdf (12. 3. 2015).
- Empowering women or perpetuating victimhood (2006), *Minority ethnic and Roma women's experiences of domestic violence policy and service provision*. © IMECE Turkish Speaking Women's Group, London Training and Employment Network, Regional Social Welfare Resource Centre. Dostopno na: <http://www.lten.org.uk/documents/reports/publications/Final%20report%20Nov.pdf> (16. 2. 2015).
- Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in svobodin* (2010). Dostopno na: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLV.pdf (31. 5. 2016).
- Hrženjak, M. (2010), Romi v Ljubljani: neurejenost pravnih statusov kot eden izmed vzrokov radikalne socialne izključenosti. *Socialno delo*, 49, 2–3: 121–131.
- Hrženjak, M., Zorn, J., Urh, Š., Sobočan, A. M., Videmšek, P., Zaviršek, D. (2008), *Romi v Ljubljani: različnost perspektiv*. Ljubljana: Mirovni inštitut (zaključno poročilo).
- Jalušič, V., Zdravković, L., (2015), *Working paper on intervention against domestic violence in Slovenia*. Research project "Cultural Encounters in Intervention Against Violence" (CEINAV). Dostopno na <http://www.londonmet.ac.uk/media/london-metropolitan-university/london-met-documents/faculties/faculty-of-social-sciences-and-humanities/research/child-and-woman-abuse-studies-unit/ceinav/DV-working-paper-SI-final-BG.pdf> (20. 4. 2015).
- Janko Spreizer, A. (2010), Z angažirano antropologijo proti rasizmu in rasni dominaciji nad Romi. *Socialno delo*, 49, 2–3: 99–107.
- Konvencija o otrokovih pravicah* (2009). Dostopno na: <https://unicef.blob.core.windows.net/uploaded/documents/KOP.pdf> (31. 5. 2016).
- Kuhar, R. (2009), *Na križiščih diskriminacije: večplastna in intersekcijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Nacionalni program ukrepov za Rome Vlade Republike Slovenije za obdobje od 2010 do 2015* (2010). Dostopno na: http://www.un.gov.si/fileadmin/un.gov.si/pageuploads/Program_ukrepov.pdf (31. 5. 2016).
- Narat, T., Lebar, L., Kovač, N., Kobal Tomc, B. (2014), *Prisilne poroke romskih deklic*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo (končno poročilo). Dostopno na: <http://www.irsv.si/upload2/Prisilne%20poroke%20romskih%20deklic.pdf> (15. 4. 2015).
- Pavee Point Submission (2013), *Pavee Point, Traveller and Roma centre: Submission to the Joint Oireachtas Committee on Justice, Equality and Defence on the issue of domestic violence* (2013), Pavee Point Traveller and Roma centre. Dostopno na <http://www.paveepoint.ie/wp-content/uploads/2013/10/12-July-Pavee-Point->

- Submission-to-the-Committee-on-domestic-violence-1.pdf (15. 3. 2015).
- Romani women from Central and Eastern Europe (2002), *A 'fourth world', or experience of multiple discrimination* (2002), Refugee Women's Resource Project, Asylum Aid. Dostopno na: <http://www.refworld.org/pdfid/478e3c9c1a.pdf> (20. 3. 2015).
- Šumi, I., Janko Spreizer, A. (2011), That which soils the nation's body: discriminatory discourse of Slovenian academics on the Romany, foreigners and women. *Anthropological notebooks*, 17, 3: 101–121.
- Tremlett, A. (2009), Bringing hybridity to heterogeneity in Romani studies. *Romani Studies*, 19, 2: 147–168.
- Urh, Š. (2011), Etničnost in spol: položaj Rominj v zasebnem in javnem prostoru. *Socialno delo*, 50, 6: 357–368.
- Wasileski, G., Miller, S. L. (2010), The elephants in the room: ethnicity and violence against women in post-communist Slovakia. *Violence Against Women*, 16, 1: 99–125.
- Zaviršek, D. (2010), Etnizacija in patologizacija Romov in romskih skupnosti. *Socialno delo*, 49, 2–3: 85–97.